NIEUWSBRIEF NR.27, APRIL 2009
MONUMENTENZORG EN ARCHEOLOGIE

TOPKLUS GEKLAARD
NIEUW DAK VAN DE GROTE- OF SINT LAURENSKERK

Wethouder van monumentenzorg en Archeologie Nico Alsemgeest heeft op 13 februari 2009 om 15.00 uur de werkzaamheden aan de Sint Laurenskerk ceremonieel afgerond door het aanbrengen van de allerlaatste lei.

BIJNA TWEE JAAR GEDUURD

Het resultaat mag er zijn, een prachtig blauwgrijze nieuwe dakbedekking die weer voor 80 jaar mee kan. De werkzaamheden zijn gestart op 11 mei 2007 en er is hard doorgewerkt tot 13 maart 2009. Dat is snel, want door een eerste zending leien die was afgekeurd, heeft het werk vijf maanden stil gelegen. Na de winterperiode 2007 zijn de werkzaamheden van een 'leien dakje' gegaan. Het weer heeft niet echt tegengewerkt. Ook het bouwen in de binnenstad van Alkmaar gaf nauwelijks problemen. In die 22 maanden is eerst een bouwplaats ingericht, een enorme steigerconstructie gebouwd, de oude leien verwijderd, is het lood vervangen en een smeedijzeren kruis gerestaureerd en nieuwe leien aangebracht.
Verder is de steiger weer verwijderd, de hekken opgeruimd, de keten weg en de boel aangeveegd. Dat was in vogelvlucht het werk aan de vervanging van de leibedekking van de hoge en lage daken van de Grote-/ Sint Laurenskerk.

STUKJE GESCHIEDENIS

Het kerkgebouw (1470-1519) is naar alle waarschijnlijkheid gebouwd door de Mechelse steenhandelaar en bouwmeester Anthonius Keldermans. Naast Anthonius Keldermans zijn ook zijn broer Mathias en zijn zoon Anthonys betrokken geweest bij het ontwerp, waarin 26 vrijstaande kolommen de gewelven en overkluizing dragen. De Grote Sint Laurenskerk is een basiliek in de stijl van de Brabantse gotiek.
De bouwstijl grijpt terug op de klassieke Franse gotiek. De hoogte van het gebouw is 35 meter met een kruislengte van 85 meter bij 56 meter. De buitenmuren rusten op een fundering die even beneden het maaiveld één meter breed is en trapsgewijs steeds breder wordt tot een diepte van drie meter.

EN WAT KOST DAT NU?

Er is veel tijd besteed aan de voorbereiding, vergaderingen, offertes, keuringen, begeleiding, subsidieaanvragen, toezicht en financiële afrondingen, wat de basis heeft gevormd voor het prachtige resultaat.
De firma Beck en Van de Kroef uit Amsterdam heeft de leibedekking op uitmuntende wijze uitgevoerd in "Rijndekking", een oud Duitse manier van dekken in een schubpatroon met leien van ongelijke afmetingen. De leien zijn afkomstig uit de Groeve Katzeberg bij Mayen in de deelstaat Noord/Rijnland Westfalen in Duitsland.

De Afdeling Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente heeft, samen met bureau Instandhouding Monumenten te Ede, het werk begeleid. Er is in totaal 5.100 m2 nieuwe leien gelegd met een gezamenlijk gewicht van 183.000 kg. Verder is er 25.000 kg lood verwerkt. De totale kosten hebben € 1.800.000,00 bedragen.

Verder in dit nummer

- Schilderwerk subsidiabel 2
- Turkse collega's op bezoek 2
- Kleine restauratie met groot effect 3
- Kleine expositie Paardenmarkt 3
- Aangenaam 4
- Monumentale bouwmaterialen 4
- Stadsmuren bij de Wageweg 5
- Droge voeten of natte tenen 7
- Bijzondere bodemvondsten 8

Hier heeft het Rijk voor € 1.000.000,00 aan subsidie bijgedragen, de gemeente € 700.000,00 en de Stichting tot Behoud van Monumentale Kerken in Alkmaar € 100.000,00. Omdat voor het werk een grote steigerconstructie nodig was, is meteen van de gelegenheid gebruik gemaakt vanuit het onderhoudsbudget het smeedijzeren Koorkruis te restaureren en de loden dakbedekkingen, totaal 2000 kg, van de traptorens te vervangen.

Dit soort grote gebouwen vergt enorme onderhoudskosten. Door de eeuwen heen is via de nauwkeurig bijgehouden kerkregisters de werkzaamheden aan het dak te volgen. Regelmatig is het leiendak, delen van de dakconstructie, muurwerk, goten en gewelven gerestaureerd en vervangen.

De kap is viermaal ingrijpend hersteld, namelijk in 1650-1655, 1923-1946, 1991-1996 en nu dus in 2007-2009. De mooie nieuwe leibedekking die er nu op zit, zal weer zo'n 80 jaar meegaan.

Bram Berkenpas

Schilderwerk subsidiabel voor gemeentelijke monumenten

Het college is van plan schilderwerk voor gemeentelijke monumenten subsidiabel te stellen. Hiervoor is een wijziging in een nieuwe subsidieverordening in voorbereiding. Bij wijze van proef hebben in 2008 diverse panden subsidie ontvangen om in de toekomst grote kosten aan onderhoud te voorkomen.
Voorwaarde is wel dat er vóóraf een aanvraagformulier, schildersrapport en gespecificeerde offerte worden overlegd. De uitvoering moet door een gecertificeerde schilder uitgevoerd worden. Uitbetaling geschiedt na gereedkoming van de werkzaamheden na overlegging van de rekening en betaalbewijzen.
De proef wordt ook in 2009 voortgezet.

Voor inlichtingen: de heer A.W. Berkenpas (tel. 072-548 8812) of de heer H. Krabbendam (tel. 072-548 8814) van de Afdeling Monumentenzorg en Archeologie.

Collega's uit Turkse zusterstad Bergama op bezoek in Alkmaar

Van 24 februari tot 2 maart hebben ambtenaren van de afdelingen Monumentenzorg en Klachtenprocedure uit de Turkse zusterstad Bergama een bezoek aan Alkmaar gebracht. Zij kwamen hier om meer te weten komen over publieke dienstverlening en over het beleid op het gebied van monumentenzorg en archeologie in Alkmaar en over citymarketing en toerisme.

De medewerkers van de afdeling Monumentenzorg hebben de Turkse 'collega's' een gevarieerd programma aangeboden waarin het beleid op het gebied van Monumentenzorg en Archeologie in Alkmaar en de onderwerpen citymarketing en toerisme aan bod kwamen. Bergama heeft een interes-sante historie van meer dan 2500 jaar met een unieke collectie monumenten. Het is van groot belang deze te behouden en de stad nog beter te verkopen om het dag- en verblijftoerisme te bevorderen. Het bezoek vindt plaats in het kader van het LOGO East programma van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Dit programma is gericht op versterking en verbetering van het lokale bestuur in kandidaat-toetredingslanden voor de Europese Unie. Het ministerie van Buitenlandse Zaken stelt hiervoor een budget beschikbaar. LOGO East programma van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).
Naast presentatie van het beleid door medewerkers van de afdeling Monumentenzorg & Archeologie is ook een bezoek gebracht aan de Grote kerk waar ze werden rondgeleid door Peter Bitter.
Ramses Hertman heeft de collega's meegenomen naar het gewelf van de Grote Kerk en daar verteld over de restauratie van de gewelfschilderingen. Henk de Visser en Annelies Janssen van de Historische Vereniging hebben hen uitgelegd wat de rol en het belang van een historische vereniging kan zijn voor een stad.
Er is ook een bezoekje gebracht aan de opgravingen aan de Schelphoek. Vooraf werd de gehele projectgroep door wethouder Alsemgeest op het stadhuis ontvangen. Aansluitend ging de delegatie naar het Waagplein waar de historie en de bijzondere plaats van het plein voor Alkmaar werd verteld. Esther Cremer van economische zaken en toerisme lichtte de citymarketing van Alkmaar toe. Neelu Boparai, architecte van het project Voordam/Zijdam vertelde hen over de krachtenvelden die er spelen bij het ontwerpen van een project in de historische binnenstad.
Het was een zeer geslaagd bezoek waarbij er veel informatie is uitgewisseld en het geheel tot een voor beide partijen zeer leerzame ervaring heeft gemaakt.

Kleine restauratie met groot effect

tijdens de restauratie

na de restauratie

De luifelverlichting van Eilandswal 33-34.

In Alkmaar worden grote restauraties uitgebreid belicht, zoals het leiendak van de Grote Kerk. Maar ook tal van kleine onopvallende restauraties worden uitgevoerd. Deze zijn zeker zo belangrijk voor het behoud van het stadsbeeld. Soms zijn de restauraties wel héél klein, bijvoorbeeld die van de luifelverlichting van het woonhuis Eilandswal 33-34. Een kleine restauratie, met een groot effect!

Het gemeentelijk monument Eilandswal 33-34 is in 1927 gebouwd als werkplaats/garage met bovenwoning. Het is in opdracht van J. Meijer ontworpen door de Alkmaarse bouwkundige Joh. Kloos. Kloos ontwierp het pand met een sobere baksteen in de stijl van de Amsterdamse School. De entree kreeg extra aandacht met een bewerkte voordeur en een robuuste luifel. De luifel zelf bleef zonder opschmuck maar kreeg een unieke buitenlamp, volledig uitgevoerd in glas in lood. Door kleine plaatjes ribbelglas afwisselend staand of liggend te plaatsen, is een ritmisch reliëf ontstaan en past de lamp goed in de Amsterdamse Schoolstijl.

Nieuw leven

Die prachtige buitenlamp hing er na 82 jaar wat losjes bij en was zelfs in een zodanige staat dat 'voor haar leven moest worden gevreesd'. De eigenaren (en generatiegenoten) van het pand, Anneke en Willem Hoogendijk, wilden het lampje graag in goede staat brengen.

Dankzij hun initiatief, ondersteund door een gemeentelijke subsidie en gemaakt door glazenier Simon Groothuis, is deze unieke lamp weer nieuw leven ingeblazen.

Frans Borst

Kleine expositie Paardenmarkt

In de aula van het gebouw van advocatenbureau Schenkeveld aan de Paardenmarkt 1 is momenteel een kleine expositie te zien. Deze expositie is gemaakt op verzoek van het bureau zelf. In het gebied Paardenmarkt, Paternosterstraat, Kanaalkade en Koningsweg wordt momenteel hard gewerkt aan het opwaarderen van dit stukje binnenstad. Zoals velen weten is oa. het bankgebouw, de brandweerkazerne en een deel van het Eijsencomplex al gesloopt om plaats te maken voor nieuwe bebouwing. Ook de Paardenmarkt gaat waarschijnlijk flink op de schop. Aangezien het hier gaat om een historisch belangrijk gebied aanleiding voor de afdeling Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Alkmaar om het één en ander aan onderzoek op te tuigen. Momenteel staan er vondsten tentoongesteld uit de directe omgeving van het betrokken gebied. Het ligt in de bedoeling om nieuwe vondsten die vanaf nu worden gedaan te exposeren in de aula van het advocatenbureau.

Rob Roedema

Sjaak Waterlander (rechts) van Monumentenzorg en Archeologie geflankeerd door de heer Jenné van het advocatenbureau Schenkeveld

Aangenaam...

Sjaak Waterlander, 'medewerker Archeologie'.

Sjaak werkt al tien jaar voor de afdeling Monumentenzorg & Archeologie. Hij helpt bij opgravingen en doet allerlei werkzaamheden die zich bij een opgraving voordoen. Daarnaast bestaat zijn werk uit graven, leegscheppen van een beerput en of afvalkuil en vervolgens het schoonmaken van de opgegraven vondsten.

Alle zaken die opgegraven zijn, worden op een zeef gespoeld en gesorteerd. Sjaak is gespecialiseerd in ecologie, dus ook botjes en zaden worden verzameld. Alles wordt op speciale gaasbakken gedroogd en dan begint het puzzelwerk. Daarna wordt er 'gedetermineerd': de soort wordt op naam gebracht. Sjaak verzamelt alle botten die worden gevonden. Veelal zijn het dierenbotten en visresten of viswervels. De soort vis wordt op naam bepaald door gebruikmaking van de vergelijkingscollectie vis (kopelementen en wervels). Daarnaast worden er regelmatig honden- en kattenskeletten in beerputten gevonden. Deze hielpen bij het verteringsproces van de inhoud van de put (fermentatie).

Sjaak ontvangt ten slotte mensen in het Archeologisch centrum die hij een rondleiding geeft in de expositieruimte. Er komen ook regelmatig schoolklassen op bezoek. En hij gaat over het uitlenen van de zogenaamde 'leskist' aan scholen en geeft hier voorlichting over.

Mocht u naar aanleiding van bovenstaande meer willen weten, dan kunt u altijd even bellen naar het Archeologisch centrum op de Oudegracht.

"Archeologie is een bijzonder en mooi vak"

Open monumentendag

Zaterdag 12 september 2009

Thema: 'Op de Kaart'

Houdt de website in de gaten voor het volledige programma.
www.alkmaar.nl

Monumentale Bouwmaterialen

Dubbele schooldeur verhuisd naar twee woningen

Toen in 1993 de Huishoud- en Industrie School aan de Emmastraat werd afgebroken, kwam de dubbele voordeur in de Monumentenloods terecht. Inmiddels hebben beide deurdelen -zei het wel gescheiden- een toekomst gekregen in de binnenstad. De ene helft prijkt al ruim 10 jaar in de voorgevel van Luttik Oudorp 54.

De andere helft wordt op dit moment geplaatst in Klein Nieuwland 17. De toegang tot de steeg rechts naast het pand was tot voor kort dichtgemetseld. Deze krijgt een nieuwe functie als hoofdentree, voorzien van een hergebruikte monumentale schoolvoordeur. De bestaande middendeur verliest hiermee haar functie. Zo zijn twee zeer fraaie deuren door een passende herplaatsing in het Alkmaarse gebleven.

Henk Krabbendam

Stadsmuren bij de Wageweg: de Wortelpoort, de Waterpoort en een bolwerk

In 2006 werd bij werkzaamheden aan de Wageweg een walmuur gevonden van de stadswallen van 1528-1551. Ook kwamen resten aan het licht van de Rode Toren bij de Bierkade en van de Wortelpoort aan het uiteinde van de gelijknamige steeg. Spectaculair waren de sporen van de Spaanse bestorming van 18 september 1573. De wal was daarna rond 1580/85 herbouwd op enkele meters ten noorden van de oude – de nieuwe walmuur is de tegenwoordige 'tuinmuur' van het Victoriepark. De vondsten zijn beschreven in Nieuwsbrief 19. In 2008 vonden vervolgonderzoeken plaats. In april en juni 2008 werd gezocht naar verdere resten van de Wortelpoort, met gedeeltelijk succes. Aan het einde van de Bierkade was in 1595 de Waterpoort gebouwd en deze werd sinds 1640/41 beter beschermd door een vierkant bolwerkje ernaast. In het najaar van 2006 werd binnen het Victoriepark dit bolwerk opgegraven. In november 2008 werden in de hoek van het Victoriepark de resten van de Waterpoort onderzocht, nadat in het voorjaar enkele bomen waren verwijderd die op en door de funderingen groeiden.

Overzicht van de opgraving in 2008, vanuit het noorden. Middenvoor het bolwerk (met de bekleding van 1758), linksachter de voormuur en een stukje zijwand van de Waterpoort.

De Wortelpoort (circa 1538/40)

De Wortelpoort maakte deel uit van de eerste wallen in deze hoek van de stad, waarmee in 1528 was begonnen. Inmiddels is de uitslag binnen van een dendrochronologische datering van opgegraven funderingshout van deze walmuur, met als uitkomst dat het eikenhout was gekapt in het voorjaar van 1537! De Wortelpoort zal kort hierna gebouwd zijn.

Op een kaart van Lourens Pietersz uit 1565 is de enige herkenbare afbeelding van de poort weergegeven. De Wortelpoort bestond uit een poorthuis met brug dat aan de westkant werd geflankeerd door een toren. Op een (niet uitgevoerde) ontwerpkaart voor aanplempingen van het oostelijk stadsdeel door Adriaan Anthonisz uit 1572 is de Wortelpoort afgebeeld met aan de westkant naast de brug een halfronde toren. Op de kaart van Lourens Pietersz lijkt de toren wel rond maar dat kan bij nader inzien eigenlijk ook halfrond zijn. Op de kaart van Jacob van Deventer uit ca 1561 lijkt de toren van de Wortelpoort, ietwat kriebelig getekend, ook een halfrond model te hebben maar dat is slecht te zien.

In 2006 waren van de Wortelpoort resten gevonden van het bruggehoofd en de voorgevel van de poort. Dit stak uit in de vestgracht en was daarom gebouwd op diepe funderingen. Opvallend genoeg was de westkant ervan recht en niet gebogen voor een torenvorm. Omdat de wegaanleg in 2006 precies bij deze fundering eindigde, moest worden gewacht op werkzaamheden aan de oprit voor de nieuwe Friesebrug, voordat verder gezocht kon worden naar de toren.

Op 9 april 2008 werd in overleg met de gemeentelijke projectleider Gerard Heidema en opzichters Henk Jan Strabbing en Mike Strijbis een zoeksleuf gegraven onder de noordelijke rijbaan van de oprit, helaas zonder succes. Een nieuwe poging volgde op 3 juni onder de zuidelijke rijbaan. Er werd in de voormalige wal een 60 cm brede fundering gevonden van een rechte muur die vrijwel parallel liep met de zijkant van het bruggehoofd, op 6,5 meter westelijk ervan. Hij was gemetseld van dezelfde baksteen als het bruggehoofd, geel/oranjerood van 20/21 x 9,5/10,5 x 4,5/5 cm. De fundering was vrij ondiep, de onderkant op 0.41 m - NAP, met nog slechts 3 steenlagen aanwezig. Het deel van de poort dat in de stadswal zat, was kennelijk niet dieper gefundeerd dan nodig. Door de aanleg en veranderingen van de Wageweg zijn deze ondiepe funderingen vrijwel opgeruimd. Vermoedelijk was de toren U-vormig, met het ronde deel uitstekend in de vestgracht. Dankzij deze vondst is de poort globaal te reconstrueren.

De Tienenwal en de Waterpoort (circa 1580/85 en 1595)

Als een soort tuinmuur loopt tegenwoordig langs het park nog de walmuur die rond 1580/85 is opgetrokken ter vervanging van de eerste walmuur die door de Spanjaarden vernield was. Deze walmuur werd toen meteen doorgetrokken langs de huidige Tienenwal, buiten langs de nieuwe eilanden in het Voormeer. Van de aanzet van de Tienenwal zit in het Victoriepark de fundering nog in de grond, aan het uiteinde van de bovengronds zichtbare walmuur. Ze zijn in verband gemetseld en behoren dus tot één bouwcampagne. In 1574 had men van de puinhopen van de Rode Toren een 'bastijlloentijen' gemaakt ter bescherming van de hoek Bierkade. Dit verdween bij de aanleg van de Tienenwal. Doordat de Tienenwal een iets afwijkende orientatie had ten opzichte van de stadswal bij de Wageweg, was er een verspringing met een dubbele knik bij de aanzet van de Tienenwal. Op de kaart van Drebbel uit 1597 zien we de verspringing terug, maar de molen staat er net voor. Rechts van de molen bevindt zich de Waterpoort, een kleine toegang tot de stad vanaf het Oudorperdijkje naar het noordeinde van de Bierkade. Deze Waterpoort was kort tevoren, in 1595, gebouwd op verzoek van en voor kosten van de buren aan het Luttik Oudorp. Ten oosten ervan had men twee kokers gemaakt onder de stadswal ter verbinding van de Voormeer met de vestgracht. In 1716 werd de poort wegens verval vanaf de grond opnieuw gebouwd. In 1788 en 1809 werd hij nog hersteld. In 1821 volgde de sloop vanwege het Noordhollands kanaal.

In 2006 was in het Victoriepark een stukje gevonden van de Waterpoort, op luttele meters van de huidige oever van het Noordhollands Kanaal. Hier liep het onderzoek evenwel vast door de aanwezigheid van bomen, die geworteld waren op en in de resten van de Waterpoort. Om verdere wortelschade te voorkomen en om de aanwezige resten nog verder

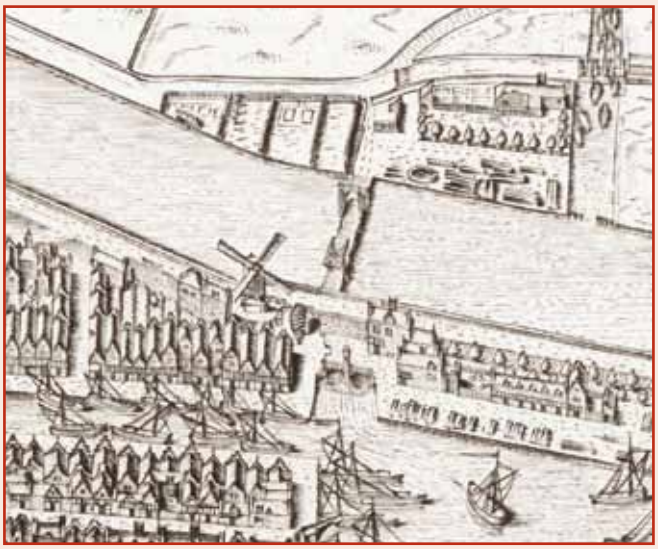

Uitsnede uit de kaart van C. Drebbel, 1597.

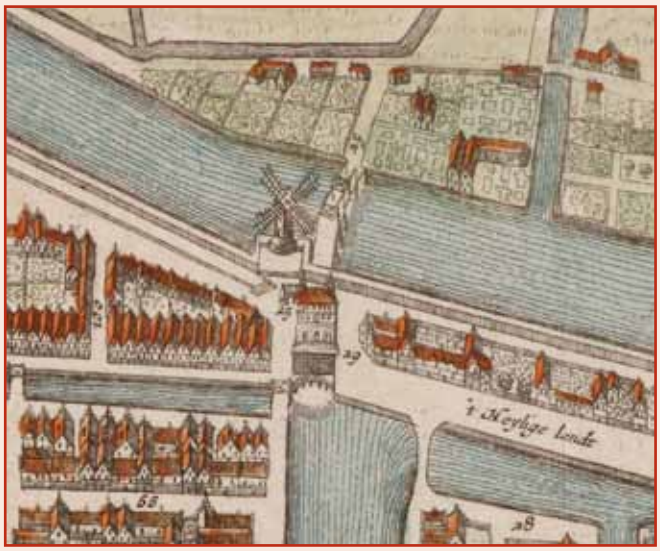

Uitsnede uit de kaart van I. Blaeu, 1649.

te onderzoeken, moesten de bomen verwijderd worden. Van 26 november tot 4 december 2008 werd vervolgens de poort opgegraven.
De Waterpoort bestond in essentie uit een soort tunnel door de wal heen, zoals te zien is op de kaart van Drebbel van 1597. Op een kaart van Gerrit Hengevelt uit 1715 is te zien dat de doorgang een breedte had van circa 3 meter en een lengte van ongeveer 10,5 meter. Van de poort werd aan de voorzijde nog een 3 meter lang fundament opgegraven, de rest is verdwenen door de doorgraving van het Noordhollands Kanaal. Op een 90 cm dik fundament stond nog het begin van het opgaand muurwerk van 40 cm dik. De onderkant ligt ruim 2 meter diep en geheel onderin (diep in het grondwater) kan nog een deel van de walmuur van 1580/85 aanwezig zijn. Voor de buitenzijde van de poortmuur is nette donkergele steen gebruikt in kruisverband, 20 x 9,5 x 4,5 cm. De funderingen liggen alle dieper dan het toenmalige loopvlak, dus ónder het straatpeil. De poortfundering ligt vreemd gedraaid ten opzichte van de verwachte ligging en hij is naar het oosten flink verzakt (over 3 meter circa 10 cm). Waarschijnlijk is hij in 1821 bij de sloop verschoven.
Iets ten zuiden ervan werden wat funderingen gevonden van de binnenwand van de poort, circa 70 cm dik. Ze liggen niet meer helemaal in de juiste oriëntatie, vanwege bodemverschuivingen tijdens de sloop in 1821 of bij latere boomplantingen.

Het bolwerk (1640/41)

In de jaren rond 1640 werd de Schermerweg gemaakt als verbinding met de pas droog gelegde Schermer. Men bouwde de Schermerpoort en aan het Heiligland kocht de stad houthandelaren uit om er een doorlopende weg te maken. Vervolgens werd binnenlangs de stadswal de Wageweg aangelegd om het verkeer achterom de drukte van het Luttik Oudorp te kunnen leiden. Voor de Wageweg moesten enkele panden worden gesloopt en de molen de Rood werd naar buiten verplaatst. Men bouwde toen naast de Waterpoort een vierkant bolwerk, waar de molen bovenop werd gezet. De nieuwe situatie is goed te zien op de kaarten van Blaeu uit 1649 en van Hengevelt uit 1715.
In augustus 2006 kon de noordoosthoek van het bolwerk worden vrijgelegd. Net als de walmuur was het bolwerk voorzien van een dikke bakstenen bekleding. De walmuur van 1580/85 is aan de achterzijde voorzien van horizontale ribben voor een beter verband met de aarden wal, in tegenstelling tot de oudste walmuur (nu onder de Wageweg) die een rechte achterzijde had. Hij staat ook iets meer achterover dan de oudste walmuur en hetzelfde geldt voor de bekleding van het bolwerk. De bolwerkmuur heeft echter een rechte achterzijde en geen horizontale ribben. Voor het bolwerk van 1640/41 is dezelfde baksteensoort gebruikt als voor de walmuur van 1580/85: rode steen van 25/26 x 12 x 5/5,5 cm – de ongebruikelijk grote baksteen is kennelijk speciaal voor dit doel gemaakt.
Langs de oostkant van het bolwerk lag een bruggehoofd. De aanzet ervan is nog gevonden aan de noordoosthoek van het bolwerk, in verband gemetseld met de bekleding. Op twee prenten van Pronk uit 1727 is te zien dat het bruggehoofd bestond uit een open voorpleintje met stenen kaden. In 1758 'is de borstwering van de stadtswal, streckende van de Vrieschen tot aen de Waterpoort, welcken door langdurigheydt van jaaren ten eenen maal vervallen was, seer cierlijk en net weder opgemaekt' (Fasel, Kroniek). Inderdaad bleek er aan de buitenzijde van het bolwerk een 30 cm dikke baksteenschil aangebracht te zijn, strak gemetseld in kruisverband met rode steen van 21 x 10,5 x 4 cm.

Vestingen en Victoriepark

Bij het uitgraven van het Noordhollands kanaal werd de vestgracht gedempt en een groot terrein fors opgehoogd met de uitgegraven grond. Dit werd het Victoriepark, gewijd aan een hoogtepunt in de vestinghistorie van Alkmaar. In 2007 is besloten, dat de vestingwerken in deze hoek van het park als uitgangspunt zullen dienen bij de herinrichting. We houden u op de hoogte!

Peter Bitter

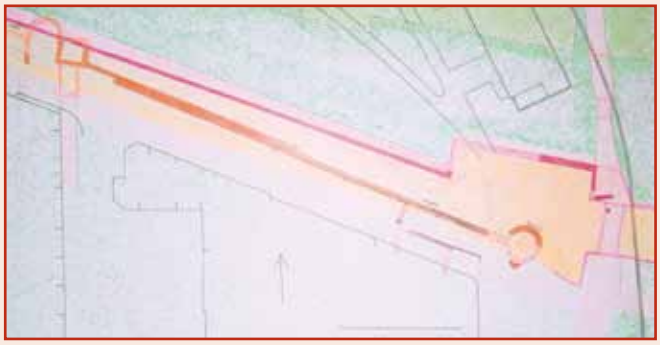

Situatiekaart met de opgegraven muren, aangevuld aan de hand van de kaart van G. Hengevelt uit 1715. Tekening P. Bitter.

Droge voeten of natte tenen

Bijzondere keldervloer in Huis met de Kogel, Alkmaar

Het Alkmaarse Huis met de Kogel dateert in hoofdopzet van 1555/1557, zoals dendrochronologisch onderzoek (jaarringenonderzoek) uitwees. De vroegste kaart, waarop het huis wordt afgebeeld, is de vogelvluchtkaart van Cornelius Drebbel uit 1597. De vroegste archivalische bronnen, waarin het huis met kelder wordt genoemd, dateren uit het jaar 1580.
In 2006 is de keldervloer van een grote hoeveelheid puin ontdaan en kwam er een vrijwel ongeschonden plavuizenvloer tevoorschijn. Ogenschijnlijk was dit een vloer als vele andere, maar nader onderzoek bracht bijzondere aspecten aan het licht en daarmee vertegenwoordigt deze vloer, evenals de meeste andere onderdelen van dit huis, een bijzondere cultuurhistorische waarde.
In opdracht van de eigenaar van het pand, Van Alckmaer, deed ik bouwhistorisch onderzoek.

loden zeefbak

Een in het oog springend detail vormt de afvoerput die net binnen de gevelwand aan de Zijdam is gesitueerd. In deze put is een met de hand vervaardigde, cilindrische loden zeefbak met een doorsnede van veertien centimeter geplaatst (om mogelijke verstoppingen van de afvoer naar de Zijdam te voorkomen). De bovenrand bevindt zich op anderhalve decimeter onder het oppervlak van de plavuizenvloer. Waarom staat die zeefbak zo diep? Dat brengt ons bij het bijzondere karakter van de vloer. Onder de plavuizen werd namelijk een stelsel van parallelle afvoerkanalen aangebracht, waarvan het looswater boven in de zeefbak terecht moest komen, zodat vuildeeltjes in de bak werden verzameld. De plavuizen van de keldervloer hebben een zelfde maatvoering (21,5 x 21,5 cm) met een variatie van enkele millimeters. Deze onregelmatigheid duidt op een handmatige productie met sporen als luchtbellen in het baksel en afstrijksporen in de bakhuid van de plavuis.

Dammen en kanalen

Om de gemetselde kanalenconstructie onder de vloer nader te onderzoeken werden drie plavuizen verwijderd. Onder

plavuizenvloer geopend

de plavuizen bleek een regelmatig patroon van halfsteens dammetjes te zijn aangebracht in een kleine gele handvormsteen die eveneens werd gebruikt voor de gemetselde klampen tegen de zijmuren van de kelder. De dammetjes bestaan uit twee lagen bakstenen. Ze zijn aangebracht op (vermoedelijk enkele lagen) in verband gemetselde handvormstenen met als basis een zogenoemde vleilaag.
Tussen de bakstenen dammetjes zijn niet alleen afvoerkanalen van zuid naar noord uitgespaard, maar in de onderste van de twee metsellagen van die dammetjes maken dwarsopeningen zijwaartse doorstroming mogelijk, zodat het water uit alle hoeken naar de centrale afvoer in de noordgevel aan de Zijdam kon stromen. De plavuizen overspannen de kanalen en zijn dus dragend toegepast.
Dit verklaart hun dikte van bijna vier centimeter. Ze zijn tamelijk poreus en niet geglazuurd. Het is denkbaar dat een deel van de uiterst dunne voegen (vrijwel sluitend) tussen de plavuizen werd weggelaten om een 'natuurlijke' waterafvoer te vergemakkelijken, maar de voor het onderzoek tijdelijk verwijderde drie plavuizen vertoonden sporen van trasmortel op alle zijkanten; daarom geen aanwijzing voor bewust gecreëerde afvoeropeningen.

Natte tenen?

Behalve de plavuizenvloer, zijn in de kelder van het Huis met de Kogel de sporen van bouwfasen zichtbaar die de periode, waarin de vloer moet zijn gerealiseerd, begrenzen tussen eind zestiende eeuw en eerste kwart achttiende eeuw. In het huis Breestraat 119 te Leiden troffen bouwhistorici een bijna overeenkomstige keldervloer aan die bleek te dateren uit het midden van de zeventiende eeuw. Vermoedelijk werd ook de Alkmaarse vloer in de zeventiende eeuw gerealiseerd, wat voor een dergelijke vloer een bijzonder respectabele leeftijd is.
Bekend is dat rond 1600 (maar ook later; in de negentiende eeuw) mandenmakers hun beroep uitoefenden in deze kelder. Zij hadden water nodig om wilgentenen tot een manden te kunnen vlechten. Van een relatie tussen die nijverheid en de karakteristieke opbouw van de vloer zijn geen overtuigende aanwijzingen gevonden. De functie van deze afvoerconstructie is dan ook vermoedelijk gerelateerd aan het (grond)waterniveau, dat waarschijnlijk (regelmatig) zo hoog was dat waterafvoer, mogelijk met een pomp, geboden was. De verklaring voor deze constructie moet daarom misschien eerder gezocht worden in de behoefte aan droge voeten dan in natte (wilgen)tenen.

Dik de Roon, bouwhistoricus gemeente Amsterdam

schematische weergave kanalen

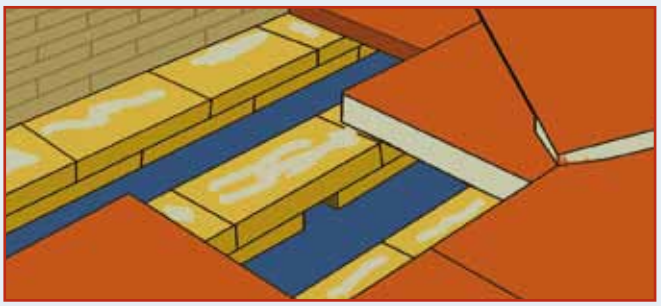

BIJZONDERE BODEMVONDSTEN

‘een sprekend bord’

Spreukbord opgegraven bij de Gedempte Nieuwesloot in 2008

In het voorjaar van 2008 vond een opgraving plaats bij een dubbelpand aan de Gedempte Nieuwesloot nr. 29/33. Deze locatie bevindt zich aan het korte gedeelte van de Nieuwesloot, inmiddels is hier een filiaal van de Rabobank gevestigd. Tijdens het onderzoek werd een beerput gevonden waarin naast kookpotten van een groot formaat, scherven opvielen met fragmenten van een tekst erop. Het blijkt hier te gaan om een faience bord met een diameter van 20,5 cm, een zogenaamd ‘spreukbord’ uit de tweede helft van de 17de eeuw. Deze borden hadden vaak een moralistisch tintje. Vadertje Cats klinkt u vast bekend in de oren!

De tekst van ons bord maakt deel uit van een vers, deze bestaan meestal uit zes regels. Ieder bord uit de reeks is voorzien van een regel met een nummer. Bij ons bord wordt nummer 3 vermeld.

Spreukbord opgegraven bij de Wortelsteeg in 1991

De ziel van het bord is voorzien van een cartouche samengesteld uit een cherubijn, twee harpijen en een kroon die een tekst omgeven. In het midden prijkt de tekstregel: ‘ú voocht maer poocht’. Voocht betekent opvoeder, verzorger. Poocht komt van het werkwoord pogen, (proberen, trachten er je best voor te doen).

Het volledige vers is ons niet bekend en de tekstregel is lastig te vertalen. Vermoedelijk wordt hier met de tekst bedoeld: úw opvoeder doet stinkend zijn best!

In ons depot hebben wij een identiek tekstbord qua versiering, maar de tekst luidt: ‘5 Dan pruylt en baert’.

Tijdens een opgraving aan de Wortelsteeg is nog een faience bord met een spreuk gevonden .

Deze luidt: “4 want niet soo seer de spijs”. Dit vers is bekend van een bord uit 1683 in het Rijksmuseum Amsterdam waarop het hele vers is afgebeeld: wij bidden ù o heer, sent ùwen seegen neer, op dees ù milde gaven, want niet soo seer de spijs, als wel ù seegen wijs, ons voede kan en laaven.

Verder zijn tekstborden met lauwerkransen en een achthoekige variant bekend. Eind 17de, eerste helft 18de eeuw werden soortgelijke tekstborden gefabriceerd in Engeland, de zogenaamde ‘merrymanplates’ (feestgangerborden).

Spreukbord opgegraven bij het Ritsevoort in 1994

Het is bekend dat tekstborden onder meer in uitspanningen een mooi plaatsje aan de wand kregen. Bij een opgraving aan de Kapelsteeg zijn vele van deze bordjes teruggevonden, op deze plek floreerde een koffiehuis. Onze tekstborden laten slijtsporen zien, de gasten werden niet alleen vermaakt met deze borden, zij dienden tevens voor het verorberen van één of andere hap. Zij hebben het zich vast lekker laten smaken!

Karin Beemster

Literatuur:

- Carmiggelt, A., 1991; *Een beeld van een vondst, Haagse archeologische vondsten in particulier bezit*, Den Haag (VOM-Reeks 1991-4).
- Bitter, P., 1995: *Geworteld in de bodem*, Alkmaar (Publikaties over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, 1) 1995.
- Clevis, H. e.a., 2007: *Gevonden verhalen. Archeologische speurtochten in Zwolle. Het verhaal achter de vondst*, Zwolle.
- Scholten, F.T., 1993: *Dutch Majolica & Delftware (1550 – 1700) from The Edwin van Drecht Collection*, Hong Kong.

Colofon

Redactie: Peter Bitter, Thalina van de Bunt, Nancy de Jong-Lambregts, Gonna de Reus, Carolien Roozendaal / Afbeeldingen: afdeling Monumentenzorg en Archeologie, Wick Natzijl, Ritske Velstra / Vorm en Opmaak: Rob Gisolf DTP Gemeente Alkmaar / Druk: Tijl Uilenspiegel, Alkmaar / Informatie archeologie en gratis abonnement: Archeologisch Centrum C.W. Bruinvis, Oudegracht 245, 1811 CG Alkmaar, 072 - 515 4115. Openingstijden archeologisch centrum: van 1 april tot 1 oktober op de donderdag van 10.00-16.00 uur en gesloten tussen 12.00-13.00 uur. In de overige maanden na telefonische afspraak. Informatie monumentenzorg: Gemeente Alkmaar, Afdeling M&A, Postbus 53, 1800 BC Alkmaar / Secretariaat: 072 - 548 8724 / Restauratieadviseurs: W.A. Berkenpas (072 - 548 8812), F. Borst (072 - 548 8589), H. Krabbendam (072 - 548 8814) / Monumentenloods: 06 - 113 26 174.

Website: www.alkmaar.nl/monumenten, www.alkmaar.nl/gemeente/stad/archeo/index.htm

E-mailadres: archeologischcentrum@alkmaar.nl

Deze nieuwsbrief is een gratis uitgave van de gemeentelijke afdeling Monumentenzorg & Archeologie voor eigenaren en bewoners van Alkmaarse monumenten en overige geïnteresseerden.